

Ельфи доктора Штіллера

Юрій Герасименко

Бак на горищі

1

Макс-Еріх фон Штіллер не вживав нічого солодкого. Першого дня, прислужуючи за столом, Йоганн подав був хазяїнові вазу з цукерками. Штіллер відмовився, похитавши головою:

— Діабет...

Юнак здивувався: годину тому в багажнику старенького "опеля" другий служник Штіллера, кривий Каспар, привіз лантух цукру.

— Запас? — ввічливо поцікавився Йоганн. Каспар нічого не відповів, та коли хлопець запитав удруге, пробурмотів щось не зовсім зрозуміле:

— Запас? Ге-ге... Добра риба! День-два — і лантух порожній. У нас запасешся!

Куди ж витрачається стільки цукру? І до чого тут риба? А втім, це було не єдине, що здивувало Йоганна вже того першого дня.

Відсунувши цукерки і взявши пінцетиком крихітну таблеточку сахарину, хазяїн урочисто проголосив:

— Я подумав, я вирішив. Ти наче й справді непоганий хлопець. Отже — мої умови: їжа, — він підняв над столом жовту, обсипану ластовинням руку, загнув палець, — одяг, — загнув другий, — навчання, — по дві години через день, — окрема кімната. А платити не буду ні пфеніга.

Йоганн затамував подих. Може, вчулося? Оце так умови! Які так пфеніги?! Він зможе вчитися!.. Он як пощастило йому, безрідному й безпритульному, в якого тільки й власності, що руки та добрий апетит!.. Здорово!

Та, ніби прочитавши в юнакових очах оте "здорово", хазяїн насупився.

— Ал-ле! — стукнув кістлявим кулаком по масивному старовинному столу. — Але! Із двору на вулицю — ні на крок. Ні про що не розпитувати, не швендяти по тих кімнатах, куди не посилали. Я цього не люблю. Затямив? Старший над тобою — Каспар. Усе, що він накаже, — закон. А над Каспаром — я. Я й більш нікого. Ясно? Робота буде неважка — домашня. В кухні, в саду, ну і... і таке інше. Я сказав усе. Тепер слово за тобою.

Йоганн розгублено мовчав.

— Ну? Я слухаю.

— Як же це... — нарешті пробелькотів хлопець. — Ні на крок з двору... Ви ж самі казали: я буду вчитися...

— Будеш. Протягом року — у мене. Я вчитиму! Хіба це так мало? А рік мине, не будеш дурнем і ледарем — поговорю де треба. До університету тебе приймуть. Коротше, ось контракт. Зараз підпишеш, чи ще подумаєш?

Йоганн попросив дозволу подумати до завтра. Та хазяїн, певно, був переконаний у

його згоді, бо наказав Каспарові провести хлопця до приміщення, де той житиме, якщо пристане на умови.

Побачивши кімнату, юнак мало в долоні не заплескав. У нього, Йоганна Кюммеля, вперше в житті буде власна кімната!

Звісно, якщо сказати правду, то була не кімната, а комірчина. І не власна, а хазяїнова. Але ж тут можна прожити щонайменше рік!

Шафа, канапа, стіл... На столі — стос старих, ще воєнних часів, журналів. Йоганн знічев'я почав їх гортати.

Війна...

Йоганн Кюммель не любив думати про війну, уникав усяких розмов про політику. Не його це справа, хай інші сушать собі мозок. А Фріц Данкенбауер, його приятель, з яким вони кілька останніх місяців працювали чорноробами-попихачами на кухні жалюгідного ресторанчика, навпаки, все мудрував. Учора навіть посварилися: він назвав Йоганна "темною, на все згідною затичкою". Замалим не побилися. І сьогодні, мабуть, сперечалися б, коли б не оце несподіване запрошення на постійну роботу до пана доктора Штіллера.

Йоганнові досі муляє образа. Може, й темний. Може, справді "затичка". Може, і справді надто дбає про те, щоб улаштуватися в житті якнайкраще... Але ж чому так?

Тільки від чужих людей хлопець дізнався, хто він та звідки. Родина Кюммелів жила там, за Ельбою, у Гіммельштадті. Ще до народження Йоганна батьки втекли звідти на Захід. Спершу рідний край покинули, а потім отут, на околиці Бонна, і його, немовлятко...

Гортає Йоганн старі журнали, розглядає ілюстрації: генерали, кіноактриси, фюрер... Тоскно хлопцеві, темно на душі...

Зненацька невеличке фото, акуратно обведене червоним олівцем, привернуло його увагу. Не так фото, як підпис. "Гіммельштадт. Студенти вшановують свого земляка депутата Рейхстагу доктора Макса-Еріха фон Штіллера".

В оточенні веселої юрби — хазяїн. Молодий... Важко впізнати. Поруч ще два знімки. На першому:

"Гіммельштадт, Кайзерштрассе, 4. Парадний під'їзд "Голубого замку" — родового маєтку фон Штіллерів".

На другому:

"Зал у маєтку. Галерея предків".

Над знімками — великими готичними літерами: "Син вітчизни служить вітчизні".

Син вітчизни...

Сказати Штіллерові, що вони майже земляки? Навіщо?

І вперше за сьогоднішній день подумав: що він за один, оцей Штіллер?..

Ат, чи не все одно? Аби підготував, аби допоміг вступити до університету.

Погасив світло. Довго не міг заснути: крізь нещільно причинені двері долинали голоси: хазяїн і служник щось гаряче обговорювали.

Вранці Йоганн підписав контракт.

2

Ну й довгими ж видалися перші дні! І довгими, і нудними, а головне — непевними. Чотири дні — від понеділка по четвер — Йоганнові доручали тільки роботу в саду. А щовечора, хоч який був стомлений, він мусив одбувати довгі посиденьки в хазяйському кабінеті, що їх Штіллер урочисто називав "задушевними вечорами спогадів".

Штіллер цікавився минулим свого робітника, а Йоганн — що Йоганнові лишалося?.. Його питали, він відповідав...

У п'ятницю, одразу після сніданку, хазяїн покликав хлопця. Досі Йоганн знав лише чотири кімнати — свою, Каспарову, їдальню та Штіллерів кабінет. Всі вони містилися па першому поверсі. Тепер же хазяїн повів його довгим тьмяним коридором до гвинтових сходів. Доки піднімалися, хирлявий, вузькогрудий Штіллер двічі відпочивав.

У просторій кімнаті на помості височів бак. На його плоских боках сяяли циферблатами якісь прилади. Пахло в кімнаті ніби кондитерською і водночас аптекою. Обабіч бака на двох довгих, сліпучо-білих столах виструнчилися акуратними рядами скляні посудини. Вони скидалися на оті великі маслянки, що ними колись користувалися машиністи паровозів. На кожній біля кришки поблискував міддю невеличкий прилад з довгастою кнопкою і маленьким віконечком, у якому тремтіли світні рожеві й голубі цифри. Коло одного стола порався Каспар, перебираючи посудини.

— Сьогодні допомагатимеш Каспарові, — наказав хазяїн.

— Добра риба!.. — промимрив, зітхаючи, Каспар.

Після того, як Штіллер пішов, Йоганн з Каспаром наповнювали розливальниці — так називалися оті "маслянки". Хлопець підставляв їх під краник бака, з якого текла густа оранжева рідина, а кривий не відводив свого єдиного ока від приладів. Розливальниці поставили па великі пластмасові тарелі і Каспар знову послав хлопця в сад полоти грядки.

3

Настала субота. За сніданком, — сиділи за столом, як завжди, втріох, — хазяїн сказав:

— Допоможеш Каспарові. Швиденько впораєшся, та й приходить до мене в кабінет.

Проте, як не старався хлопець, "швиденько" не вийшло. Після сніданку вони з кривим узяли в комірчині великі пластмасові відра й полізли в підвал. Там стояв знайомий уже Йоганнові лантух з цукром. Коли наповнили відра, Каспар, не поспішаючи, запалив сигарету.

— Ну, чого стоїш? — пробуркотів він. — Бери тягни. Та не одне — обидва. Важко? Ах, я й забув, пан майбутній академік більше полюбляє розумову працю. Чи не так? — і ошкірився. — Добра риба!.. Тягни, тягни!

Відра ті довелося справді тягти, а не нести. Сім потів зійшло, поки видерся по гвинтових сходах нагору.

У кімнаті, де вчора вже побував Йоганн, цукор висипали в бак. Із скляної шафи Каспар витяг кілька великих колб з різнобарвними прозорими й каламутними рідинами

та порожню мензурку завбільшки як пивний кухоль. Довго чаклував над нею, доливав то одну, то іншу рідину, розмішував, дивився на світло, струшував і знову доливав. І тільки аж коли суміш набула спершу ясно-червоного, а потім кривавого кольору і почала диміти, обережно, перекинувши мензурку через край бака, вилив на цукор. Закрив кришку, закрутив гайки, клацнув якимось рубильником. Потім вони, як і вчора, наповнювали розливальниці.

До хазяйського кабінету Йоганн постукав боязко і невпевнено: перший же раз...

— Прошу, прошу!

Двері розчинилися, і в ту ж мить різко, настирливо задеренчав телефон.

— Сідай, хлопчику, — кивнув Штіллер, беручи трубку. — Алло... Так, це я, — і раптом схопився. — Сьогодні? Слухайте, а це... Я вже перестаю вірити... Прийме? Зараз їду. Зараз, зараз! Ви навіть не уявляєте, як я вам вдячний! І я також!.. — поклав трубку. Тут же, на тумбочці біля апарата, натиснув кнопку. — Сьогодні вчитися не доведеться. Пробач. Але — не хвилюйся, ми своє надолужимо...

Увійшов Каспар.

— Їду, — весело повідомив його Штіллер, замикаючи сейф, вмурований у стіну ліворуч од письмового столу. Хлопець уже знав: оця сталева шафа називається "лівим сейфом". За важкими, пофарбованими в білий колір дверцятами зберігалися не гроші і не якісь там рукописи чи документи. На всіх трьох полицях тьмяно поблискували батареї карафочок з найрізноманітнішими горілками, коньяками, лікерами. Праворуч від столу був другий сейф, теж вмурований у стіну. На відміну від першого його називали "правим".

— Їду, — повторив хазяїн, подзенькав в'язкою ключів і зняв з неї той, яким щойно замкнув лівий сейф. — А ці бери, — кинув Каспарові усю в'язку.

4

Хазяїн поїхав, а хлопець аж до полудня працював у саду — полов, поливав, підмітав доріжки...

За роботою Йоганн і про обід забув. На годинник глянув тільки тоді, як упорався: пізно, Каспар, мабуть, давно вже хропе після своїх незмінних бобів з м'ясом.

Проте в їдальні все виглядало так, ніби кривий ще не обідав. Де ж він? Зазирнув до його кімнатки — нема. Може, в кабінеті? Так воно й є.

В лівому кутку, біля відчиненого сейфа, стояв Каспар. Похитуючись і бурмочучи під ніс свою приповідку, він неслухняною рукою намагався поставити на полицю досить-таки величеньку, вже порожню карафку. Нарешті це йому вдалося.

Повернувся до столу і аж тут помітив, що він у кімнаті не сам.

— А-а... майбутній академік!.. Ну що ж, тим краще, тим краще. Прошу! — І зробив такий широкий та рвучкий жест, що мало не впав.

Йоганн підійшов ближче. Каспар знову поліз до сейфа і поставив на стіл пузату карафку.

— Це, — непевним рухом показав на графин, — це кюммель[\[1\]](#). Зрозумів? Кюммель!

І це, — тицьнув Йоганна в живіт. — і це Кюммель. Ви мусите... — хихикнув, задоволений власною дотепністю, — мусите порозумітися! Ну? — витяг гранчасту затичку.

Йоганн заперечливо похитав головою.

— О-о... Пан академік не звик із шийки!.. Зараз, одну хвилинку...

Схилився, перекинув скляну вазу із сухими квітами, висипав олівці з важкого сталевого циліндра і, не сполоснувши, налив у нього:

— Це... це був снаряд. Російський снаряд... Він летів у і руди такому, як я... Але... — і Каспар покрутив пальцем перед носом. — Ал-ле!.. Російський — не розірвався. А що це значить? Це значить... Хазяїн сказав би:, "Вип'ємо за снаряд!".

— Не можу. Я непитущий.

— Які ми святі!.. Ну що ж, — він повільно підніс до губ важку посудину, — добра риба!.. П'ю — сам один! Один рейх, один фюрер...

Вихилив. Після цього його так розвезло, що він не міг і встояти. Упав на стілець.

— Я... — хитнув головою. — Я хочу в ліжку... — І раптом визвірився на Йоганна: — Мовчати! Гауптшарфюрер[2] Каспар Фляйш дозволяє... Ну? Чого стоїш? Неси!

Певна річ, навіть підняти такого гевала Йоганн не зміг би. Сяк-так надсилу підвів, поволік. Добре, хоч той ногами переступав. Дотяг до кімнати, звалив на ліжку — аж пружини застогнали. Засинаючи, Каспар перевернувся, і з кишені на підлогу брязнула в'язка ключів.

Йоганн поклав їх на стіл.

5

Коли приїхав хазяїн і побачив п'яного, він зареготав:

— Знову підібрав ключ? Я так і знав. Цю нашу "добру рибу" хоч на небо закинь — і там не просихатиме! — Йоганна похвалив: — Молодець, не покинув, довів до ліжка. Не лишати друга — це по-нашому. З тебе виросте справжній німець.

Золота метелиця

1

За сніданком Каспар мовчав, тер лоба, просто з пляшки дудлив крижаний кефір. Штіллер довго і нецікаво торочив про одвічну солідарність справжніх німців та про згубний вплив "східних" радіопередач. Потім замовк, увімкнув приймач. Столичний диктор теж висловлювався про природне братство синів фатерлянду. Цей збіг здивував Йоганна: наче змовилися...

— Ну добре, — хазяїн відсунув недопиту каву. — Пора... Сьогодні, хлопчику, дещо взнаєш. Мені ти подобаєшся, — поплескав його по плечу. — Пам'ять у тебе добра: сказано — ніяких запитань, і мовчок. Сьогодні працюємо втрюх. Тягни цукор, а ми підготуємо бак.

Утрюх діло пішло швидше. Невдовзі повні розливальниці вже стояли на тацях.

— Рушили, — наказав Штіллер і пішов уперед.

Йоганн і Каспар понесли таці з посудинами. В кінці коридору хазяїн одімкнув двері.

Йоганн побачив велику скляну залу. Ні, маленьке іграшкове місто. Скляні будиночки — невисокі, кожен, мабуть, Йоганнові по груди,— заповнювали мало не всю залу, створюючи лабіринт вулиць, вуличок, майданів. І в кожному такому будиночку за прозорим дашком роїлися міріади золотих блискіток.

Каспар поставив свою тацю на високий стіл, за ним Йоганн. Всі троє вимили руки.

Штіллер, закасаючи рукава, підступив до найближчого скляного будиночка, глянув, задоволено гмикнув. Зазирнув до другого, третього і аж долоні потер.

— Літають! — гукнув Каспарові. — А ти боявся, що велика доза. Збільшити ще на п'ять.

— На п'ять мілібер?!^[3] На цілих п'ять? Та вони ж...

— Дурниці! Опромінювання твоїм вихованцям тільки на користь. Ну що ж, значить — перемога! П'ятнадцять діб і — в повітря! Такого швидкого розвитку ми ще не спостерігали. Увечері п'ємо шампанське. Хлопче!

Йоганн підійшов:

— Дивись!

Юнак глянув: під прозорим дашком по стільниках з великими подовженими чарунками повзали, розпростуючи блискучі крильця, якісь комахи. Одсвічували у них не тільки крила — спинки й черевця теж сяяли жовтим шляхетним металом.

— Оці комахи — моє живе золото, — в голосі Штіллера забриніли інтонації столичного диктора. — Вони знову зроблять Німеччину світовою державою! Батьківщину звеличать, а нас трьох — озолотять. Сьогодні ввечері, мій хлопчику, я тобі все розповім. Починайте, — кивнув Каспарові.

Хазяїн пішов. Кривий узяв першу розливальницю:

— Дивись і слухай. Зараз ми годуватимемо ельфів, як я їх називаю...

— А що це за комахи? — не втримався-таки Йоганн.

Каспар напружився і, явно наслідуючи Штіллера, почав пояснювати:

— То — такі мухи. Звуться вім-вім, а по-науковому — ПН-108...

— Мухи? — недовірливо перепитав Йоганн.

— Добра риба!.. А тобі здалося — канарки?

— А я думав...

— Думав?.. Академік!

— Я думав, то бджоли...

— Бджоли!.. — Каспар скривився, похитав головою. — Вперше зустрічаю такого телепня!.. Ну, нічого, нічого, — і знову, наслідуючи хазяїна, поплескав Йоганна по спині. — Обтешешся, і з тебе, гляди, люди будуть. Не журися. Ти тільки уважно слухай і придивляйся, як це робиться. Оце — бокс, — і показав на скляний "будиночок". — А ось тут лічильник. Бачиш, у віконечку дві цифри — п'ятірка і вісімка. Тобто разом — п'ятдесят вісім. Зрозумів? То і є доза, яку треба влити сюди, — кривий звичним рухом одкрутив мідний чопик. — Наливатимеш доти, доки отут, — тицьнув пальцем у віконечко приладу на розливальниці, — не з'являться ті ж самі п'ятірка і вісімка. Налив,

закрутив і — до іншої. Ясно? Давай, я подивлюся.

Йоганн налив.

Числа збіглися.

— Ти диви... Правильно! Ану — сюди, — і показав на сусідній бокс.

Йоганн налив і туди, і знову все вийшло як слід.

Кілька хвилин хлопець працював під наглядом Каспара, потім той одвернувся, махнув рукою:

— Можеш... Роби сам.

Заливши в усі бокси, зібрали порожні розливальниці, віднесли на місце.

— Ну що ж, академіку, йди на кухню, почисть казани. А ввечері будемо смоктати оту шампану. Це, звісно, не кюммель, та, кажуть, і в ній є якісь градуси.

2

— Прошу встати! — хазяїн урочисто підвівся. У кришталевих келихах гарної старовинної роботи іскрилися, мерехтіли бульбашки. — Хто хоче проголосити тост? Може, ти, Каспаре? Це все ж таки чимала перемога — п'ятнадцять діб замість двадцяти п'яти. Будеш говорити?

— Та чого вже там... — нетерпляче засовався кривий. — Кажіть вже щось... Діло не жде!

— Люблю ділових! — усміхнувся Штіллер і цокнув келихом об скляну вазу з сухими квітами: після вчорашнього на ній зміїлася велика тріщина. — Ну що ж, не так я. Хлопчики, вип'ємо за те, щоб ми завжди були німцями. Німцями насамперед! І, звісно, за моїх — за наших! — вім-вім!

Випили. Каспар скривився, пересмикнув плечима:

— Ну й кисле ж...

— Сухе, — пояснив Штіллер, беручи яблуко.

— Облиш... — кривий страдницьки, благально зітхнув. — Облиш свою закуску. Промочімо хоч трохи оте сухе...

— Коньяк?

— Ні... Я — солдат. Кюммель!

Штіллер дістав пляшку і вже взявся був наливати, та Каспар одібрав у нього келих.

— Давай краще я.

Одсунув чарку, натомість поставив знайомий уже Йоганнові снаряд з одпиляною головкою.

Налив повний.

— Чи не забагато? — сказав Штіллер. — А нашому новобранцеві?

— Академіки кюммелю не поважають. Хлюпни йому отієї газованої кислотини. Бери, — посунув Штіллерові снаряд, — кажи вже якийсь там тост і сьорбай перший.

— Тост... — хазяїн замислився. — Снаряд не вибухнув. Стріла... сказати б, стріла смерті, — не влучила, та ще й обернулася такою прекрасною, такою глибокою чашею! Вип'ємо за те, щоб іще сто років пив ти, Каспаре, з неї, нив і топтав ворогів нашої

Німеччини!

Штіллер ковтнув, подав Каспарові. Той вицідив до дна.

— Розмова сьогодні була, — закурюючи, почав кривий. — Нітиться дуже наш хлопчик. — Зненацька схопився, розстебнув піджак, повернувся до Йоганна: — Глянь!

Йоганн слухняно глянув. Нічого особливого. Випнуте черево ледве обіймав старенький, потрісканий і потертий військовий пояс. Але пряжка... Так, це була справжня есесівська пряжка. Точнісінько таку бачив Йоганн і на хазяїнові ресторану при кемпінгу. Пряжка сяяла...

— "Моя честь у вірності", — прочитав хлопець.

— Так! У вірності! — Каспар сів і знову наповнив снаряд. — Ці слова... святі слова!.. носив на пряжці кожен, хто, як я... — кривий захлипав. — Роммель... Африка...

— Ну, годі, годі, мій любий камраде!.. — хазяїн теж захмелів. — Я знаю... всі знають, ти — чесний, вірний. І добре, що ти уриваєш час, наставляєш нашого молодого друга. Хлопче,— звернувся до Йоганна.— Сину!.. О, ні, я не обмовився, я все зроблю, щоб ти відчував себе у цьому будинку, як мій син... Вип'ємо за це!

Йоганн хотів сказати, що вже не може, підхопився, — ніколи він стільки не пив! — але хазяїн владно наказав сісти. Наказав і, коли той скорився, налив шампанського собі й йому.

— Настав час відкрити тобі все... Усе! Але спершу — вип'ємо.

Випили.

— Ну так от, хлопче, слухай. Розмова одверта. Це не тільки в твоїх... — налив собі ще шампанського, відпив, — це також і в моїх інтересах. Мені потрібен не слуга, навіть не помічник, а помічник-однодумець. Мені потрібна молода, чесна людина, так само віддана,— сьорбнув із келиха,— віддана своїй вітчизні, як я. Скажи: ти — німець? Серцем, душею — німець? Тільки не поспішай, не відповідай одразу.

Йоганн подумав.

В голові шуміло, дивна легкість наростала в тілі. Сумно, урочисто було на душі. Узяв келих і зненацька глянув па величезну карту, що висіла на стіні кабінету.

Ось вона — країна... Дороги, міста, ріки... Німеччина!.. А чи німець він? Щось досі незнане, болюче й гірке підступило до горла. Йоганн опустил очі.

— П'ємо? — пошепки запитав Штіллер, пильними, холодними очима спостерігаючи, як міниться хлопцеве обличчя.

— П'ємо... — відказав Йоганн. Всі сумніви, всі тривоги — де й ділися. Тепер він знав, добре знав, хто такі Штіллер і Каспар. Це — люди, просто люди... Може, й надто вже захоплюються минулим Німеччини, але вони — чесні. Чесні, одверті і — головне — так люблять свою землю! А це... це... — П'ємо! — повторив юнак і вихилив келих до дна.

3

Навкруг Йоганна сяяла, мерехтіла дивна, співуча й різнобарвна хурделиця. Квіти, мухи, сніжинки, вогники, метелики — все це крутилося й наспівувало нудотно-солоденькими голосочками:

— Ельфи, ельфи, ельфи, ельфи...

Аж дихати було важко від цього в'юнкого і чомусь дуже неприємного слова.

"Стривай... — ворушилася немічно слабка думка. — Яка ж метелиця? Серпень, кінець літа..."

"Ну й що? Ну й що? — вистрибувала інша, весела.— Це незвичайна метелиця, це — Штіллєрова метелиця! Це його відкриття..."

— Це — відкриття?.. Це правда?.. — ледве чутно запитав юнак.

— Правда, правда... Це правда, — повільно й упевнено показав хазяїн. — Спи. Ти — німець! — і вкрив його простирадлом.

...Прокинувся — в кімнаті темно. Підвів голову — важка, і хміль ще трохи шумить, та вже ні метелиці, ні отого нудотного дзижчання. Тихо.

У голові — тихо, а в кімнаті — ні... Що це, знову маячня?

Сів, протер очі. Ні, вже наяву: двері не причинені, чути, як у кабінеті Каспар і Штіллер виводять давню солдатську пісню.

"Диваки... Любі старосвітні оригінали..." — усміхнувся, ліг. Хміль минав, та думалося важко, думки ворушилися надсилу. Дивно... Тільки ж учора, — та що вчора: сьогодні вранці! — він, Йоганн, іще по-справжньому не знав оцих двох дідів. А тепер знає. Знає? А то ж ні? Навіть на серці потеплішало: отак, як Штіллер, ніхто ще з ним не говорив...

Штіллер...

Хлопець вмощується зручніше, всміхається, сміється нечутним, радісним сміхом. Яке це щастя, що сліпа доля звела його з Штіллером... Яке величезне, яке людяне його відкриття! Він розповідав: хмарами комах керуватимуть по радіо. Всі оті летючі створіння, навіть шкідники, навіть мухи можуть стати корисними. Мухи запліднюватимуть сади. Метелики кластимуть яєчка тільки на бур'яни... Масове винищення сарани й колорадського жука...

А цей новий, змінений, удосконалений вид, колишні вім-вім, нині ПН-108. Як це прекрасно!

Згадалися слова: "Батьківщину звеличать, а нас трьох — озолотять!"

Мільйони комах, вирощених у склянім залі, керовані антеною спрямованої дії, вилітають на замовлення і за день запилюють сотні гектарів садів і городів. Восени — гори плодів!..

У пам'ять вкарбувалися слова Штіллєра: "Все, що ти зараз почув,— велика таємниця. Той, хто бовкне про це,— зрадить Німеччину".

"Але чому?" — запитав він тоді в хазяїна, і той пояснив одним словом: "Червоні! Вони скрізь. Довідаються про нове відкриття і знайдуть засіб знищити не тільки наших мирних комах, але й наші сади".

Червоні... Дивні люди, оті червоні!

Юнак думає, думає, але так і не може збагнути: навіщо, яка вигода нищити мирних комах?..

Так і не збагнув. За давньою звичкою відмахнувся від тієї думки, як од

надокучливого гедзя: ото хай Данкенбауер сушить собі голову. Схоже на те, що він навіть співчуває червоним. Хай і думає собі...

А голова важка, в роті сухо. Води б...

Йоганн позіхає, перевертається на другий бік. І все ж таки зважується, спускає ноги на прохолодну підлогу.

В коридорі не тепло, а він босоніж. Та й далеко ж іти! Треба поминути їдальню, обійти завжди непричинену підвальну ляду, далі — кабінет і аж там, за дверима Каспарової кімнатки, — кран.

Темно. Тільки й світла, що з дверей кабінету, теж нещільно причинених. Голоси... О, щось наче засперечалися... хлопець притишує ходу і нараз різко зупиняється.

Це вразило несподівано й страшно, як раптовий удар з темряви. Знайомий хрипкуватий баритон Штіллера виразно проказав:

— Ельфи смерті... Звучить?.. Що ж, можна і так назвати. Трохи сентиментально, але — точно. І все ж на Йоганнові випробовувати їх не будемо. Це безрідне щеня нам іще пригодиться.

4

Не роздумуючи — у люк. З підвалу дихнуло цвіллю. Став на сходи́нці, пригнувся, прикрив ляду так, що лишилася щілина. Прислухався — чути добре.

— Вчора був у міністерстві... О, там наші люди!.. Знаєш про що мені там натякнули? Скоро, дуже скоро НДП[4] візьме кермо до своїх рук. Отоді, сказали мені, почнеться справжнє життя! Коли хлопці із НДП наведуть порядок, тоді — відкриємося. Хе!.. Наші ПН-108 ефективніші од водневої бомби! Люди ліквідуються — це раз, будови цілі — два, кожна вім-вім гине після того, як ужалить, а головне — дешевизна! От тільки боюся, чи надійно діятиме отрута. Ще б одну перевірку.

— Пам'ятаєш, яких ти мені привіз? Ледве-ледве живі, майже й не ворушилися. А в мене в таборі один поляк — здоровий був гевал. У крематорії працював. Так я на ньому. Ну, думав, кінець, не діятимуть. Ні, дивлюсь, ожили твої африканські комашки, аж чотири вжалили. Спершу одна, а потім — три... Звісно, перевіряв ще, повторював і на чоловіках, і на жінках, — все добре, краще, ніж можна уявити. Але ж то були дикі вім-вім. Невідомо, як діятиме отрута ПН-108. На собаках — прекрасно, а от на людях...

— Слухай, хазяїне... не розумію... як вони тоді мене не вжалили... там, у пустелі...

— Вони жалять тільки вдень, а ти їх зібрав у коробочку перед світанком. А вранці, сам же казав, виїхали.

— Добра риба!.. Слухай.. А може, все ж таки на Йоганнові? Га? Чим не піддослідний?..

— В мене є кращі... Мовчання.

— Де газети?.. — це хазяїн.

— Які?

— Оті, що я вчора привіз із міністерства. Східні. "Берлінер цайтунг".

— Ось...

Шелест, знов мовчання.

— Що там, хазяїне? Щось сталося?

— На, читай...

Шурхіт, гучне сопіння Каспара:

— "Гіммельштадт"... Гм... Читати вголос?

— Як хочеш.

— "Гіммельштадт. У Палаці культури, що міститься в колишньому замку фон Пітіллерів..." Отаке! Добра риба! "...відкрився антифашистський музей". Гм... "Найбільше відвідувачів збирається в колишній "галереї предків", яку місцеві молоді художники перетворили на своєрідну галерею карикатур... Найгучніший сміх викликають карикатури на відомих у минулому фінансових магнатів — предків самого Макса Штіллера..." Ух, сволота! Ну, цього так залишати не можна!..

— Ти маєш рацію, цього справді не можна так залишити. Бач — "сміх"... О, вони засміються! На кутні засміються. Той поляк теж, умираючи, реготав. — В голосі Штіллера прозвучала холодна лютя. — Так діє отрута. Кожен, кого вжалить вім-вім, впадає в стан, близький до сомнамбулізму. Тільки сомнамбули лізуть на дахи, ходять по карнизах, а той, кого вкусить мій ельфик, прагнутиме глибини. Як бачиш, заощадження коштів: ніяких санітарних команд. Але й це ще не все! Частота радіопроменя, в якому летітимуть наші ПН-108, так їх збуджує, що вони — не виключена можливість — їстимуть набагато більше, ніж у нормальному стані. І споживатимуть, мій любий камраде, не тільки сироп, яким ми їх годуємо, а щось, може, й густіше, наприклад, живі тканини. Отже, цілком можливо, — в кюветах і ямах залишаться самі кістки. Потрібна велика перевірка. Ну, що ж, ти правильно сказав, більше терпіти не можна... Треба зважуватись...

Замовк. Ні звуку. Йоганнові пересохло в роті. Довго вони щось мовчать!.. Але ось із кабінету почулися кроки, скрегіт, рипіння.

— Не думав я, — глухий голос Штіллера, — що так скоро доведеться одмикати правий сейф! Бачиш, які важкі... О, це, Каспаре, справді важкі, дуже важкі двері!.. Якщо ми з тобою таки зважимося, тобі треба буде тільки ввімкнути оцей рубильник. І оцей тумблер повернути праворуч. І більше нічого не чіпати. Чуєш? Якщо крутнеш тумблер назад, ліворуч, то зміниться частота і вім-вім летітимуть у зворотньому напрямі... — Замовк. Чути, як чиркає запальничка. — Що ж, може, ти й маєш рацію, Каспаре... Страшно тільки зважитись... Я подумав — і я... вирішив. Ця хвилина належить історії! Через три дні, двадцятого серпня. Наливай. За двадцяте! За наш день!

— Д-добра риба...

Йоганн нечутною тінню вислизнув із люка, метнувся до своєї кімнати. Нічим було дихати, трусився, мов у лихоманці.

Усмішка аса

1

Тієї ночі Йоганн не заснув і на мить. Вранці, побачивши його в їдальні, Штіллер

насупився:

— Безсоння?

Юнак пояснив, що, навпаки, спав міцно, але відчуває себе зле, бо зроду стільки не пив.

Після сніданку усе йшло, як завжди: готували сироп, разом з Каспаром наповнювали розливальниці, годували комах.

Та для Йоганна ніби продовжувалась ота страшна ніч. Стукало в скроні, гарячково стрибали думки.

Що робити?

Уночі першою думкою було: тікати! Тікати негайно, куди завгодно — світ за очі.

Але вони ж не дурники, щоб так просто було від них утекти! На цей випадок, певна річ, давно вже все передбачено.

І враз уявилося, вималювалося обличчя Данкенбауера. Дивно: Фріц теж — і раніше за Штіллера — запитував: "Ти — німець? Ти справжній німець?" І коли Кюммель попросив пояснити, що таке справжній німець, відповів, як здалося тоді, надто вже просто та ще й зарозумілим тоном: "Справжній німець ніколи не зрадить свій народ". А далі ще й розтлумачив: народ — це всі, хто створює матеріальні цінності: робітники, селяни і та інтелігенція, яка їм служить.

А хіба він, Йоганн, зрадив свій народ?

Гіммельштадт...

Гарний, кажуть...

За цими думками і день минув.

2

Наступний ранок видався сонячний. Ще з досвітку над дахами зі свистом шугали американські реактивні літаки, забиралися все вище й вище, тягнучи за собою білі смуги.

— Чудесна погода! Чудесна, — раз у раз повторював Штіллер, потираючи руки. — Саме така, як треба!

Йоганн поглядав то на хазяїна, то на дверцята сейфа в правому кутку кабінету. Штіллер не відпускав його від себе ні на крок. Комах вони нагодували зарані і зараз ті відпочивали перед польотом.

— Ну, почнемо? — Штіллер відімкнув замки сейфа, відчинив важкі дверцята. За ними виднівся пульт з численними рубильниками, кнопками й тумблерами. — З богом!

Штіллер рвучко ввімкнув найбільший рубильник, крутнув праворуч тумблер під ним.

— А зараз — хутко до залу!

Залом котилося гудіння і дзижчання. В усі оті численні вулики ніби хтось війнув ядучим димом: у скляних боксах метушилися, роїлися, билися об стінки міради довгастих золотавих комах.

— Чудесно! — вигукнув Штіллер, обнімаючи Каспара. — Все йде, як по писаному!

А гудіння тим часом наростало, ставало заглушливим. В ньому коливалася металева, свердляча нота. Аж зуби ломило від того верещання, що наростало, вібруючи. Все вище, вище тоном, і — раптова тиша.

Штіллер натиснув на одну з кнопок невеликого настінного пульта. Зал сповнили шелест, ляскання, різке клацання. То відчинялися, сповзали набік слизькі капронові дашки боксів. Мить — і з кожного будиночка, немов довгі мерехтливі язики жовтого полум'я, потяглися у прозорий розтруб золотаві рої комах.

— Полетіли!.. Летять!.. — захлинався Штіллер. Йоганн глянув на нього і не впізнав: волосся скуйовджене, на запалих блідих щоках — плямистий рум'янець.

— Ось воно, мов золото! — шепотів він, бризкаючи слиною. — Яка краса!..

Йоганна аж занудило. Вперше за два дні не жах, а відразу відчув він до свого веснянкуватого, миршавенького хазяїна.

Пальці мимохіть стислися, нігті вп'ялися в долоню.

— На вітер! На вільний вітер! — Штіллер аж стрибав. — Летімо! Будьмо, як вони!

Над садом у сонячному просторі ясно мерехтіла золотава смуга. Починалася вона із квадратного отвору, що яснів у вікні даху, тяглася, рівнесенька, ніби вивірена лінійкою, над верховіттям яблунь і десь там, над полем, танула, губилася в гарячій синяві. Мухи летіли швидко. Ось уже над головою порідшала, розтанула смуга, ось уже й над садом її нема. Зате над полем далеко витяглася довга стрічка з розпливчастими, розмитими кінцями.

Була вона така мирна, така сонячно-золота, що на мить хлопцеві здалося: не було тієї страшної ночі, все добре, вім-вім запилюватимуть сади...

— Ану, зараз ми їх зупинимо. — Перестрибуючи через кілька східців, Штіллер вискочив на ганок, зайшов у будинок.

Смуга віддалялася й віддалялася. І зненацька — де й поділася ота чіткість. Лінії викривилися, і вже не стрічка, а сяюча золотава хмарка клубочилася над серпневим полем.

"Над полем... — майнула думка. — Поки що над полем... А післязавтра, двадцятого..."

Золотий прямовисний дощ ринув із хмарки. На поле... А післязавтра...

Хлопцеві стало холодно. Під палючим полудневим сонцем він зіщулився, мерзлякувато пересмикнув плечима.

Гіммельштадт...

Ніколи він не бачив цього міста. Іскристим золотавим дощиком на нього післязавтра спуститься смерть.

"Ну й що? Ну й що? — знову заметушилася послужлива думка. — Подумаєш, Гіммельштадт... Вигадав!..."

"Але ж це — Німеччина... Я — німець..." "Ну й що? Ну й що? Ти — німець, і ти — чужий. І всі, всі поміж собою чужі. Кожен умиратиме сам!..."

Кожен... сам...

Йоганн безсило сів на садову лаву, в знемозі відкинувся на спинку.

Що ж, вірно, він навіть книжку колись читав. Так вона й називалася: "Кожен... умиратиме..."

Хмарка знову знялася, витяглася в чітку смугу, полетіла назад.

3

Роздягнувся, ліг...

За розчиненим вікном у темряві хлюпотів дощик. Пахло мокрою травою, грибами. Спати, як і вчора, і позавчора, не хотілося зовсім. Повіки терпли, злипалися, а сну не було. Вуха досі свердлило оте дзижчання. Вищав, наростав, вібруючи, тремтячий виск...

Знову заходився гортати старі журнали. Натрапив па знайоме уже фото хазяїнового замку у Гіммельштадті, переглянув нарис "Кельн — батьківщина одеколону", довго роздивлявся портрет Лені Ріфеншталь[5] та кадри з фільмів: праліси, м'язистих, смаглявотілих мисливців з вольовими роздвоєними підборіддями...

А це хто? Обличчя ординарне, стандартно-вольове, ніби знов із того ж таки ріфеншталівського фільму, форма люфтваффе, руки на грудях, а очі...

В очах не усмішка — регіт.

Що це за веселун такий?

Льотчик, майор, член НСДАП[6]. Фото зроблене після повернення з бойового польоту, під час якого оцей кінематографічний красень скинув на російське місто новітню експериментальну бомбу. Далі зі смаком описувалися "якості" бомби: економічність (собівартість набагато нижча), невелика вага і, головне, колосальна, неймовірна ефективність — в радіусі (наводяться цифри) усе голе: земля, дерева, навіть трупи — вибухова хвиля така сильна, що зриває одяг.

Несподівано захотілося спати. Кинув журнал і, гасячи світло, глянув на годинник: пів на дванадцяту.

Заснув — поринув, полетів у пільму.

День був вітряний

1

— Ну, академіку, назавжди запам'ятай оцю хвилину! — Каспар зловтішно моргнув до Йоганна, рішуче ввімкнув рубильник, потім крутнув тумблер. — Запам'ятай! Сьо...

Він не встиг докінчити: в його тім'я вривався важкий сталевий циліндр, отой російський снаряд, що його було вистрелено давним-давно, і який тільки тепер влучив у ціль.

Все ще тримаючи в руках снаряд, Йоганн стояв, заплющивши очі. То он як воно просто — вбити людину! Просто... і невимовно страшно!

А втім, хіба Каспар — людина? Це — виродок, страшніший за хижого звіра!.. Але ж він тільки виконавець. А його натхненник, доктор Штіллер, не просто звір, а скажене чудовисько, ладне потягти за собою весь світ!

Штіллер зараз у залі, проводить своїх "ельфів" у смертоносну подорож. Ну, то стривай же!

Йоганн злетів сходами нагору, забарикадував двері до залу — тепер не вийде! Потім знову побіг до пульта. Він добре запам'ятав: якщо повернути тумблер ліворуч, одразу ж зміниться частота і вім-вім повернуться назад. Ось уже й двері кабінету. І враз... що ж це? Двері замкнені.

Може, кривий ожив?

✖ Зазирнув у щпарину: лежить, як і лежав.

Посмикав-посмикав і аж плюнув спересердя. Поспішаючи нагору, Йоганн грюкнув дверима, і вони замкнулися самі.

Кинувся в підвал по сокиру. Довго шукав її — здається ж, була. Нарешті, знайшов. Підважив двері, одчинив.

Рвучко повернув тумблер. І ясно уявив, як десь там, далеко, нараз викривилася золота смуга, зупинилась і, знову вирівнявшись, полетіла назад.

Про всяк випадок рубонув телефонний шнур і тільки тоді жбурнув сокиру.

Щоденник! Будь-що треба відшукати щоденник. Там, мабуть, усе про отих вім-вім. Йоганн сам бачив, як Штіллер після кожних відвідин скляного залу щось записував у зелений зошит.

Він десь тут, у якійсь шухляді письмового столу. Шухляди важкі, їх аж шість. Поки перерив першу, упрів чуб. Нема! Витяг другу... Аж насподі, під старими газетами, побачив зеленуватий зошит. Погортав — не той, нічого не записано.

Третю шухляду передивився, четверту, п'яту... І тільки в шостій, висипавши з неї все на стіл, знайшов. Глянув — так, це воно...

Нараз різко, оглушливо задзвонив телефон.

Що за чортівня? Адже сам перерубав шнур. Телефон вимкнено.

Але дзвоник не змовкав. Та це ж домофон!

Недовго думавши, підняв трубку.

— Я слухаю.

— Йоганне, — голос Штіллера, — це ти, Йоганне?

— Я

— А що ти там робиш?

— Прибираю, витираю пилюку.

— А де Каспар?

— Він — того...

— Що-що?

— Каспар трохи випив і пішов спати.

— Знову підробив ключ!.. Прокляття! Кривий собака! — в голосі хазяїна чулися і люті, і переляк. — Слухай, Йоганне, ти в правому сейфі... ну, там, на тому пульта... нічого не чіпав?

— Ні.

— Отже, це той кривий блазень... Слухай, хлопчику, Каспар, мабуть, з перепою, раніше, ніж треба, повернув тумблер ліворуч... Ну, ти цього не знаєш... ліворуч треба було пізніше... Комахи повернулися... Вони не хочуть залазити в бокси...

— Чому?

— Ну... вплинула частота. Потім поясню. Слухай, хлопчику, я не можу одімкнути дверей. Поверни, будь ласка, на пульті найбільший тумблер... праворуч, праворуч поверни!.. І йди сюди.

— Але ж сейф замкнуто.

— Прокляття!.. Ой! Боже... Слухай, Йоганне! Швидше, негайно знайди десь лом, сокиру — що хочеш... Біжи сюди... Швидше!.. Ой, швидше, хлопчику!

— А що там таке?

— Та тут... просто, вім-вім... А-а! Вім-вім надто агресивні...

Йоганн поклав трубку. Ні, це не входило в його план.

Але так ще краще.

Заховавши під куртку зелений зошит, узяв сокиру і впевнено, спокійно пішов до гвинтових сходів.

2

На горищі наче нічого й не змінилося. Тільки й того, що величезну чашу-рефлектор повернуто в інший бік.

Знає хлопець: протилежний поворот — то Гіммельштадт...

Глянув униз — крізь вікно в підлозі горища.

У скляному залі ніщо не рухалось. Жодної золотої цяточки в повітрі. Але там, біля дверей, на паркеті ворухився клубок. Обліплений міріадами своїх вихованців, — увесь золотий! — дивною лежачою статуєю застиг, скарлючився на підлозі Штіллер,

"Домігся-таки свого, — подумав Йоганн. — Озолотився..." Отрута ПН-108 діяла безвідмовно: Макс-Еріх фон Штіллер, як і його колишні піддослідні, вмираючи, намагався заглибитися, нігтями, руками і ногами шкрябав паркет.

Хлопець підвівся, узяв сокиру, розтрошив усі пластмасові шухлядки приладів, що ліпилися під антеною. Сплющив, розклепав чашу-рефлектор.

Зійшов униз, у кабінет. Поплював на долоні, розмахнувся і — обухом по пульту. Аж загуло в сейфі!

Потім приніс із гаража цеберку бензину. Креснув запальничкою.

А день був вітряний...

3

...Йоганн плив.

Плив і плив. Пірнав, коли намацували прожектором, кидався під водою вбік, виринав, жадібно ковтаючи гостре нічне повітря, і знову плив...

По ньому стріляли. Часом кулі плюскали зовсім близько. Холодна серпнева вода зводила м'язи, калатало серце. Дедалі важче й важче було пірнати, міняти під водою напрям. Але він — плив.

Плив і знав: десь там, попереду, по той бік Ельби, світитися яскравими вогнями ним урятований Гіммельштадт.

Плив і вірив: він на отій землі — не чужий...

[1] Кюммель (*нім.*) — тминна горілка.

[2] Фельдфебель військ СС.

[3] Одиниця відносної біологічної ефективності опромінювання.

[4] Нова фашистська партія Німеччини.

[5] Акторка і режисер часів Третього рейху.

[6] Офіційна назва гітлерівської партії.